

Печатать

Закреть

Не плетіть солом'яних літачків

Автор : Ірина Єгорченко

27 липня 13:01

Чи можна оцінювати роботу науковців за кількістю публікацій.

Наукова спільнота чекає затвердження нового «Порядку присвоєння вчених звань і ступенів». На цьому тлі спалахують дискусії про те, чи варто вимагати від науковців публікацій у журналах, індексованих у міжнародних наукометричних базах. За легендами, поширеними серед недоброчесних науковців, така вимога вигадана міфічними «соросятами».

Проблема оцінки наукових результатів — вічна й виникла задовго до, власне, науки в її сучасному розумінні. Українські дискусії про те, як треба оцінювати науковців, обросли міфами. Мій улюблений з останніх шедеврів: «Ельзевір є національною наукометричною базою США». Цікавий також міф про потрібність «власної національної наукометричної бази».

Головна проблема переважної більшості українців, які вважають себе науковцями, — те, що вони ніколи не бачили наукової діяльності: на їхню думку, займатися наукою — означає писати й компілювати тексти, публікуючи їх там, де наказало начальство. Вони гадки не мають, що наука — це насамперед дослідження і лише після отримання вагомих результатів їх можна оформляти у вигляді публікації. За відсутності самих досліджень оцінювання письменництва не має сенсу, незалежно від Scopus

чи інших міжнародних баз. Але вимога проводити дослідження не ставиться — ні для підготовки «докторів філософії», ні для захисту дисертацій, ні для науково-викладацьких посад.

На конференціях за кавою вчені та наукові чиновники з різних країн часто обговорюють практику оцінювання науковців, і на цю практику скаржаться абсолютно всі, — схоже, ідеалу немає. Міфи про те, що на умовному Заході чи у США роботу науковців оцінюють лише за публікаціями в «скопусах» чи «хіршами», — неправда, бо в хороших університетах застосовується переважно сучасна експертна оцінка.

Однак більшість престижних журналів, публікації в яких високо оцінюють у провідних університетах світу, індексуються у провідних міжнародних базах. Тому в країнах, що розвиваються або не дуже розвиваються, в адміністраторів університетів та органів влади виникла масова ілюзія, що варто почати вимагати від науковців публікацій у журналах із цих баз, замість статей у місцевих журналах без незалежного рецензування, — і ми отримуємо якісну науку та хороші рейтинги університетів.

Оцінка науковців за кількістю статей чи наукометричними показниками — це оцінка якості чисельними показниками, і вона, за визначенням, не може бути об'єктивною чи вичерпною. В українських умовах запозичені практики звернення до «наукометричних баз» накладаються на досвід «списку ВАК» (перелік наукових видань, у яких науковцям було рекомендовано розміщувати публікації, якщо вони хотіли захистити дисертацію). ВАКу давно не існує, проте завдяки цій «м'язовій пам'яті» наукометричні бази досі сприймаються спільнотою не як інструмент пошуку наукової інформації, дослідження даних про публікаційну активність, а як черговий варіант «списку схвалених МОН журналів», як формальна вимога начальства, котру необхідно виконати як умову працевлаштування чи отримання ступеня або звання.

Оцінювання роботи науковців (особливо в університетах) за публікаціями «в наукометричних базах» — це каргокульт, плетіння солом'яних муляжів літачків замість металевих, які є у сусідів.

У світі науковців намагаються оцінювати виключно за їхніми науковими працями (в деяких наукових системах сюди додається ще громадська діяльність, робота з поширення наукових знань у суспільстві та взаємодія з суспільством). А наукові праці оцінюють як експерти у відповідних галузях, так і чиновники, що дивляться на бали, виставлені експертами, та на різноманітні чисельні показники публікаційної активності.

Оцінка у вигляді чисел подобається багатьом, бо вона скидається на об'єктивну. Хоча навіть традиційний підрахунок кількості статей не зовсім об'єктивний, — публікації можна рахувати по-різному: в журналах із певного списку, за певні періоди. Вибір списку впливатиме на порівняння, — навіть для формування рейтингу чи відбору проєктів можна обрати такий список, у якому одні претенденти виглядатимуть краще за інших.

В українських умовах додається тиск щодо послаблення вимог для отримання вченого ступеня чи звання, аж до повного безглуздя. Наприклад, унаслідок такого тиску вимогу знати англійську мову на рівні B2, що було б підтверджено міжнародним сертифікатом, замінили на безглузду вимогу папірця про «екзамен B2» від будь-якої фірми (навіть придуманої самостійно). Аналогічно, стаття в журналі, що індексується в одній із провідних наукометричних баз, де є хоч якісь вимоги, замінюється вимогою будь-яких баз, куди за плату вносять усіх охочих. У результаті, вимога «журналу з переліку» втрачає навіть мінімальний сенс.

Ті, хто протестує проти «скопусів», зазвичай вимагають не адекватних підходів до оцінювання (в результаті яких мали б, зокрема, бути застосовані жорсткі санкції до плагіаторів та імітаторів науки), а лише «нових списків, куди простіше потрапити», або повної відсутності вимог до місць публікації робіт.

Формальні підходи до оцінки якості гарантовано призводять до масового пошуку шляхів виконання вимог з найменшими зусиллями. Особливо якщо оцінювані не мають кваліфікації, ресурсів та умов для досліджень. У змаганні з імітаторами чесні науковці програють, — уже є чемпіони Scopus

із 30+ статей на рік у різних галузях: показник, неможливий навіть для серйозної дослідницької групи, — а колайдера, як відомо, в нас немає. Некомпетентні ректори хваляться безглуздими рейтингами університетів, але репутації країни такий вал імітації тільки шкодить.

Тим часом українські науковці, які пишуть відносно якісні статті, мають безліч цілком об'єктивних проблем і перешкод для проведення досліджень. Часто це відсутність і власного досвіду досліджень, і розуміння того, що це, взагалі, таке. А також відсутність належного обладнання, витратних матеріалів, коштів на експедиції, доступу до літератури (жодні піратські можливості не дають повного доступу). А хороші журнали в експериментальних наукових галузях не приймуть статтю за результатами досліджень на застарілому обладнанні. Нерідко хороших статей не беруть у публікацію просто через недовіру до невідомих науковців із невідомих лабораторій. Не сприяють дослідженням і відсутність у науковців коштів на життя та потреба заробляти чи витратити час на натуральне господарство; надзвичайна перевантаженість викладанням; примус до імітації діяльності у процесі викладання, попри неможливість якісно викладати п'ять—сім курсів на семестр непідготовленим немотивованим студентам; холод узимку і спеку влітку й загальна зневага до наукової праці.

Але навіть для експериментальних галузей величезною проблемою є загальна недовіра до всіх науковців з України, причому не тільки з боку представників дуже розвинених країн. Тут є кілька моментів. По-перше, нас елементарно мало знають як науковців. По-друге, українців, практично, немає на справжніх міжнародних конференціях, нам, практично, заборонено проводити їх в Україні, ми не можемо просто поїхати прочитати доповідь на семінарі за кордоном, — немає коштів, і навіть вимагати цих коштів — сенсу немає: з нашою організацією науки їх усе одно використовують лише начальство та наближені до начальства, котрі тільки ганьбитимуть країну...

По-третє, що про нас пишуть у міжнародних медіа? Дуже рідко — про реальні досягнення і часто — про фірми з написання навчальних робіт для закордонних студентів, академічну недоброчесність, вікову структуру наукової системи, корупцію...

По-четверте — є вал слабких праць українських науковців, опублікованих у третьосортних платних журналах, та тих, які надсилаються до більш якісних видань, але відхиляються оптом, без розгляду. Редакції шанованих видань запевняють самі себе, що й надалі статтям із цієї країни довіряти не варто. Карантинні обмеження та недовіра до української статистики й системи громадського здоров'я створять обмеження для поїздок науковців навіть за наявності коштів, а програми розширення різноманітності авторів наукових статей у провідних журналах призведуть до подальшого зниження шансів українських вчених на публікацію: ми муситимемо конкурувати за меншу кількість публікаційних слотів, бо ми не дуже різноманітні.

Що робити? Для початку — зупинитися. Гра «в скопуси» та рейтинги без досліджень призводить лише до руйнування науки, освіти і здорового глузду. Треба скасувати всі вимоги для викладачів ЗВО, студентів і школярів видавати на-гора абиякі тексти. Якщо ви чуєте від освітнього чиновника чи вчителя «наші учні пишуть роботи МАН» — одразу розумійте, що ця людина поняття не має, що таке наука і дослідження, й насправді вчить тих нещасних школярів імітувати науку. Але краще ніякого ознайомлення з наукою, ніж виховувати розуміння, що наука — то «писати роботи МАН». Те саме стосується і студентів, які «пишуть наукові роботи» без участі в дослідженнях. Це — обман та імітація діяльності.

Треба припинити оцінювати школи й університети за «науковою роботою», тоді як у них не проводяться дослідження й немає умов для досліджень. Так, я знаю, що університет без науки — не університет. Але він все одно не буде університетом, якщо в ньому немає досліджень, а лише видаються «просто тексти» в хижацьких журналах. І вимоги «скопусу» в контрактах викладачів лише погіршать ситуацію.

Якщо досліджень немає, вимога «текстів» їх не дасть. Треба припинити набори в аспірантуру в «наукових школах», прославлених плагіатними скандалами і з публікаціями у журналах-смітниках. Треба назавжди заборонити всім «героям» плагіатних скандалів бути науковими керівниками та рецензентами.

Скасування вимоги публікувати певну кількість статей, звісно, не спинить потік шлаку, — серед викладачів є численні графомани, які можуть видавати навіть десятки «монографій» на рік (наприклад, із переспівами російських псевдонауковців чи фотографіями якихось артефактів без жодних досліджень). Але неграфомани хоча б отримають час на підготовку до занять, власний розвиток і відпочинок. Ну й за рахунок економії можна буде створити умови та реальні стимули для тих нечисленних наукових груп, які таки проводять дослідження.

Проблема не в «наукометричних базах», а в масовому нерозумінні, що таке наука, і в заміні досліджень продукуванням текстів.